

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

**ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ И БИЗНЕС“**

Силвия Драганова Тодорова-Петкова

**„ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОХЕЗИОННАТА ПОЛИТИКА НА ЕС
ВЪРХУ РЕГИОНАЛНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ В
БЪЛГАРИЯ“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“ по научна специалност
05.02.10 „Световно стопанство и международни икономически отношения“

**Научен ръководител:
проф. д. ик. н. Димитър Хаджиниколов**

София, 2022 г.

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ И БИЗНЕС“**

Силвия Драганова Тодорова-Петкова

**„ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОХЕЗИОННАТА ПОЛИТИКА НА ЕС ВЪРХУ
РЕГИОНАЛНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ В БЪЛГАРИЯ“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
научна специалност
05.02.10 „Световно стопанство и международни икономически отношения“

**Научен ръководител:
проф. д. ик. н. Димитър Хаджиниколов**

София, 2022 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Международни икономически отношения и бизнес” на Университета за национално и световно стопанство – София на 03.02.2022 г.

Авторът е докторант в задочна форма на обучение в същата катедра на Университета за национално и световно стопанство – София.

Дисертационният труд е с обем от 241 страници. Основната част е с обем от 173 страници. Дисертационният труд включва списък на съкращенията (70 на брой, от които 61 на български език и 9 на английски език), списък на таблиците (55 на брой) и фигурите (34 на брой), увод, три глави, заключение, използвана литература (210 на брой, от които 112 на български език, 97 на английски език и 1 на руски език) и приложения (3 на брой).

Публикациите на докторантът, свързани с дисертационния труд са 4 на брой.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 07.04.2022 г. от 14:00 ч., в зала 2032 А на Университета за национално и световно стопанство – София. Материалите по защитата са на разположение в Дирекция „Наука” и на интернет страницата на Университета за национално и световно стопанство – София: www.unwe.bg.

Забележка: Използваните фигури в автореферата се запазват, както са в разработения дисертационен труд.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. АКТУАЛНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основният изследователски проблем, който се разглежда в настоящото научно изследване, е как Кохезионната политика на Европейския съюз се осъществява в шестте планови района в България, какви са социално-икономическите ефекти за тези райони, като акцентът е поставен върху ефектите при междурегионалните социално-икономически различия.

За целите на Кохезионната политика на ЕС, считано от 1 януари 2007 г., България е разделена на 6 планови района, отговарящи на йерархичната система на териториално деление на ЕС. Българските области, които са 28 на брой са поделени между тези 6 района така, че да се покриват изискванията и условията за региони от типа „NUTS 2”.

Това разделение на нашата страна е само условно, тъй като 6-те планови района не са административно-териториални единици, не разполагат с органи за самоуправление и фондове за самофинансиране. Независимо от това, тъй като кохезионните мерки на ЕС са съобразени с посочените 6 планови района, е съвсем уместно настъпващите промени вследствие на Кохезионната политика на ЕС да се анализират именно на посоченото териториално ниво. Трябва да се отбележи, че до присъединяването на България към ЕС между тези райони се наблюдават значителни икономически различия, които се характеризират със съществени разлики в основните икономически показатели, например: БВП на човек от населението, заетост, безработица, образование на населението и други важни социално-икономически индикатори. Тези различия предполагат и индивидуално третиране на районите в зависимост от тяхната специфика. Подходът на прилагане на Кохезионната политика на ЕС би следвало да бъде различен за всеки един район в зависимост от индивидуалните му нужди и особености.

Въз основа на така формулирания изследователски проблем е взето и решение за избор на темата на дисертационни труд, а именно: „Въздействие на Кохезионната политика на ЕС върху регионалните икономически различия в България.“ Проблемът с регионалните различия както между плановите райони в България, така и в по-широк план – между районите в ЕС е от изключителна важност. В последните години той доби нарастващо

значение и поради изострящите се противоречия, породени от икономическата криза 2008-2009 г. и кризата, свързана с COVID-19. **Актуалността** на проблема се доказва, както от непрекъснатите дебати в българското общество относно критериите за разпределянето на кохезионните средства, така и от нарастващото безпокойство в европейските институции, свързано с изострянето на регионалните различия. Затова е необходимо да се направи сравнение между мерките приложени по време на втората многогодишна финансова рамка 2014-2020 г. и тези по време на първата финансова рамка 2007-2013 г., да се анализира обхвата и сериозността на проблема, да се проследи как той се решава и в каква посока трябва да бъдат промените за намаляване или съответно за преодоляване на различията. Рисковете, които могат да възникнат от ненавременното справяне с проблема, биха довели до засилване на центробежните сили както на национално равнище, така и в ЕС като цяло.

Темата е важна както за правителството, така и за администрацията на регионално и местно равнище. Намирането на причините за съхраняващите се съществени различия, както и на методите и средствата за тяхното преодоляване, са от голямо значение както за по-ефективното използване на средствата от бюджета на ЕС, така и за провеждането на една по-резултатна национална регионална политика. Решението на регионалните проблеми в една отделно взета държава-членка на ЕС, каквато е България, би могло да се приложи и в други държави-членки, което прави актуалността на разглежданата тема още по-голяма.

2. ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Обект на настоящото изследване са българските региони, като под региони в настоящия случай се разбират шестте български планови района (NUTS 2).

Предмет на настоящото научно изследване е измерването и оценката на въздействието на кохезионните мерки на ЕС върху социално-икономическите различия между регионите в България. Под „кохезионни мерки“ в случая се разбират мерките, финансирани от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР), Кохезионния фонд (КФ) и Европейския социален фонд (ЕСФ).

3. ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на научното изследване е да се използват теоретични и емпирични методи на анализ и синтез, за да се даде отговор на посочените в т.6 хипотези и по-този начин да се подпомогнат компетентните институции и органи при разработването и прилагането на кохезионните мерки у нас, а в един по-широк план и в целия Европейски съюз. Практическият резултат от това би бил намаляване на социално-икономическите регионални различия у нас, а чрез обмен на добри практики и в останалите държави-членки.

4. ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

На базата на тази главна научна цел са определени следните **изследователски задачи**:

- 1) Да се изследва Кохезионната политика на ЕС както на теория, така и на практика;
- 2) Да се изследват регионалните икономически различия в ЕС и у нас;
- 3) Да се разработят инструменти за оценка на въздействието на Кохезионната политика на ЕС върху регионалните различия;
- 4) Да се измерят регионалните различия у нас в определени периоди и да се направи сравнителен анализ на получените резултати;
- 5) Да се формулират изводи за теорията и конкретни практически препоръки.

5. ОГРАНИЧЕНИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Има времево **ограничение** – сравняват се резултатите от две многогодишни финансови рамки (МФР) на Европейския съюз – МФР 2007-2013 г. и МФР 2014-2020 г. Изследването на българските региони се концентрира върху социално-икономическите индикатори и различията при тях. Не са включени в изследването съществуващи различия относно опазването на околната среда, културата и политическата кохерентност, обозначавана като „европеизация“ и други въпроси, които също са от голяма важност и могат да бъдат предмет на по-късни изследвания.

6. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ТЕЗА И РАБОТНИ ХИПОТЕЗИ

Основната теза на изследването е, че тъй като една от важните цели на Кохезионната политика на ЕС е намаляването на социално-икономическите различия, както

на национално, така и на регионално ниво, то може да се очаква, че тази политика оказва въздействие и върху социално-икономическите междурегионални различия у нас.

Първата работна хипотеза е, че Кохезионната политика на ЕС води до съществено намаляване на регионалните социално-икономически различия в България.

Втората работна хипотеза е, че Кохезионната политика на ЕС засега не влияе в достатъчна степен върху регионалните социално-икономически различия в България. Доказването на една от двете хипотези изключва валидността на другата хипотеза.

7. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В труда се съчетават дедуктивният и индуктивният **методи на изследване**. Дедуктивният метод преобладава в първата и втората глава, където се разглежда теорията и практиката на Кохезионната политика на ЕС, а индуктивният в третата глава, която се базира на собствено емпирично изследване на автора. Широко се прилага сравнителния подход в анализа. В **методологията на емпиричното статистическо изследване** като инструменти за количествен анализ са използвани средно абсолютното отклонение (MAD) и коефициентът на вариация (CV). Тъй като средното абсолютно отклонение (MAD) представлява един от начините, с който може да бъде описана вариацията в множеството от данни. То помага също така за добиването на представа за това какво е "разсейването" на индивидуалните стойности, то също така дава и идея за променливостта на данните.¹ От друга страна коефициентът на вариация (CV) дава информация за разсейването на признака, изразено в проценти, което дава възможност за сравняване на вариацията на различни признаци, освен това се използва за оценяване на еднородността на извадката.

8. ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

За написването на този труд докторантът е анализирал голям брой учебници, монографии, научни статии и доклади от български и чужди автори. Използвана е и разнообразна информация по темата, достъпна от базите данни на Европейската статистическа служба (Eurostat), от интернет страницата на Европейската комисия,

---

¹ Кан Академия (2021). Средно абсолютно отклонение (CAO) [онлайн ресурс]. Достъпно на: <https://bg.khanacademy.org/math/statistics-probability/summarizing-quantitative-data/other-measures-of-spread/v/mean-absolute-deviation> / Последно посетена на: 25.04.2021 г.)

посветена на правото на ЕС (Eur-lex), от сайта на Генерална дирекция на Европейската комисия „Регионална и селищна политика“ (GD REGIO), както и от Националния статистически институт (НСИ) на Република България, от Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (ИСУН). Други важни източници на информация са: Science Direct, EBSCO, Ideas-Repes и други български и чужди електронни издания.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с обем от 241 страници. Основната част е с обем от 173 страници. Дисертационният труд включва списък на съкращенията (70 на брой, от които 61 на български език и 9 на английски език), списък на таблиците (55 на брой) и фигурите (34 на брой), увод, три глави, заключение, използвана литература (210 на брой, от които 112 на български език, 97 на английски език и 1 на руски език) и приложения (3 на брой).

Дисертационният труд е в следния обем и структура:

Списък на съкращенията– 2 стр.

Списък на таблиците и фигурите - 4 стр.

Увод– 6 стр.

Глава 1 Кохезионната политика на Европейския съюз и нейното регионално измерение – 49 стр.

1.1. Терминът кохезия в европейската интеграция– 12 стр.

1.1.1. Дефиниция на термина кохезия в областта на интеграцията

1.1.2. Измерване на кохезията в условията на европейската интеграция

1.1.3. Кохезия, конвергенция, единни политики

1.1.4. Кохезията и икономическото развитие

1.2. Възникване и развитие на Кохезионната политика на ЕС– 19 стр.

1.2.1. Потребност от кохезионна политика

1.2.2. Етапи в развитието на Кохезионната политика на ЕС

1.2.3. Еволюция на целите и мерките на Кохезионна политика на ЕС

1.2.4. Ефекти от провеждането на Кохезионната политика на ЕС

1.3. Нива на реализация на Кохезионната политика на ЕС– 16 стр.

1.3.1. Национално ниво

1.3.2. Регионално ниво

1.3.2.1. Същност и многоаспектност на понятието регион

1.3.2.2. Смисъл и употреба на понятието

1.3.2.3. Основни предимства на регионалния подход в Кохезионната политика на ЕС

1.4. Изводи– 2 стр.

Глава 2: Реализирането на кохезионните мерки през периода 2007-2020 г. и въздействието им върху регионалните социално-икономически различия у нас– 64 стр.

2.1. Теоретична дискусия относно оптималното развитие на регионалната икономика – 9 стр.

2.2. Ефекти от кохезионните мерки през периода 2007-2013 г. – 31 стр.

2.2.1. Преглед на основните кохезионни мерки през периода 2007-2013 г. от гледна точка на тяхната връзка с постигането на балансирано териториално развитие

- 2.2.2. Ситуация относно социално-икономическото сближаване на българските райони след реализацията на кохезионните мерки през периода 2007-2013 г.
- 2.2.3. Проблеми, свързани с реализацията на регионалните кохезионни мерки и тяхното отражение върху регионалните различия през периода 2007-2013 г.
- 2.3 Ефекти от кохезионните мерки през периода 2014 – 2020 г. – 21 стр.
  - 2.3.1. Промени в регионалния аспект на Кохезионната политика на ЕС в България в периода 2014 – 2020 г. спрямо предходния седемгодишен период
  - 2.3.2. Ситуацията относно социално-икономическото сближаване на българските райони след реализацията на кохезионните мерки през периода 2014-2020 г.
  - 2.3.3. Дискусия относно причините и ефектите от регионалните различия след реализирането на кохезионните мерки през периода 2007-2020 г.
- 2.4. Основни изводи от втора глава– 3 стр.
- Глава 3: Количествена оценка на ефектите от кохезионните мерки върху социално-икономическите различия– 52 стр.
  - 3.1 Методология за измерване на различията– 5 стр.
  - 3.2. Количествена оценка на ефектите от кохезионните мерки на ЕС върху различията на национално ниво– 14 стр.
    - 3.2.1. Брутен вътрешен продукт на човек от населението като индикатор за икономическа кохезия на национално ниво
    - 3.2.2. Брутната добавена стойност по основни икономически сектори на човек от населението като индикатор за икономическа кохезия на национално ниво
    - 3.2.3. Безработицата като индикатор за социална кохезия на национално ниво
    - 3.2.4. Население в риск от бедност или социално изключване като индикатор за социална кохезия на национално ниво
    - 3.2.5. Дължината на магистралите на 10 000 кв. км. територия като индикатор за териториална кохезия на национално ниво
  - 3.3. Количествена оценка от ефектите на кохезионните мерки върху различията на регионално ниво, между плановите райони в България– 18 стр.
    - 3.3.1. Брутен вътрешен продукт на човек от населението като индикатор за икономическа кохезия на регионално ниво
    - 3.3.2. Брутната добавена стойност по основни икономически сектори като индикатор за икономическа кохезия на регионално ниво
    - 3.3.3. Безработицата като индикатор за социална кохезия на регионално ниво
    - 3.3.4. Население в риск от бедност или социално изключване като индикатор за социална кохезия на регионално ниво
    - 3.3.5. Дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия като индикатор за териториална кохезия на регионално ниво
  - 3.4. Изводи– 7 стр.
  - 3.5. Препоръки за по-ефикасно използване на кохезионните мерки за преодоляване на регионалните различия у нас– 8 стр.

3.5.1. Прилагане на асиметричен подход при разпределянето на средствата в полза на по-изостаналите региони с цел изграждането на инфраструктура

3.5.2. Създаване на Регионални оперативни програми (РОП)

3.5.4. Насърчаване на сдружаването на общините в рамките на отделните планови райони с цел на планиране и реализация на проекти отдолу-нагоре (прилагане на принципа на субсидиарността)

Заклучение– 5 стр.

Използвана литература– 24 стр.

Приложение № 1-22 стр.

Приложение № 2-2 стр.

Приложение № 3-9 стр.

Ш. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Увод** са посочени актуалността и значимостта на изследването, изследователския проблем, основната изследователска теза и двете работни хипотези, целта на научното изследване и изследователските задачи, обекта и предмета на изследването, ограниченията на изследването, изследователските методи, както и използваните информационни източници.

Глава 1 Кохезионната политика на Европейския съюз и нейното регионално измерение

В първа глава е направен систематизиран критичен анализ на термина „кохезия“ в различните науки и смисъла, с който е натоварено то в съвременната европейска интеграция. По-нататък е разгледана Кохезионната политика на ЕС от самото ѝ зараждане, до наши дни, като акцентът е поставен върху потребността от създаването на подобен тип политика. Представени са етапите в развитието на Кохезионната политика на ЕС, а също и еволюцията на целите и мерките ѝ през тези обособени седем етапа на развитие. Разгледани са и нивата на реализация на Кохезионната политика на ЕС като съществено внимание е обърнато на регионалното ниво. Главата завършва с изводи.

В първият параграф на първа глава е разгледан терминът „кохезия“ в областта на европейската интеграция. Понятието „кохезия“ е с латински произход (*cohaerere*), на английски език (*cohesion*), преведено на български език понятието има следните значения: „кохезия, сближаване, сплотеност, сцепление и последователност“. В зависимост от това в коя наука се използва терминът „кохезия“ описва различни процеси, които имат сходни като цяло резултати.

В началото са разгледани дефинициите на термина „кохезия“ в природните науки - физиката и химията. След природните науки употребата на терминът „кохезия“ е разгледана и в областта на социалните науки, където започва да се използва понятието „социална кохезия“. В него е заложен подобен смисъл на този, който се влага в понятието в областта на физиката и химията. По отношение на термина „социална кохезия“ авторът се е позовал на няколко дефиниции, дадени от автори като (McDaniel, Bernard, 2003)²,

---

² McDaniel, S.A., Bernard, P. (2003). Special Issue on Social Cohesion, Canadian Journal of Sociology; Edmonton Vol. 28, Iss. 1, (Winter, 2003), pp. 5-17.

(Beauvais, Jenson, 2002)³ и (Kearns, Forrest, 2000)⁴. След социалните науки в дисертационния труд се разглежда и приложението на термина „кохезия“ в компютърните науки, по-точно в програмирането. Така на базата на направения преглед на дефинициите, на термина „кохезия“ в различните науки авторът стига до заключението, че значението му отговаря на идеята и целите, с които е натоварено то и в областта на европейската интеграция. Поради тази причина е съвсем закономерно използването му в документите на ЕС и в многобройните научни анализи, посветени на Съюза.

По отношение на термина „кохезия“ в областта на европейската интеграция авторът се позовава на дефиницията на понятието дадена от (Хаджиниколов, 2016)⁵, а също така и на текстовете в правните актове на ЕС, където в началото понятието се е споменавало само косвено [през 1957 г. при подписването на Римските договори, по точно в Договора за създаване на Европейската общност (ЕО), чл. 130,а, изменен в следствие от Договора от Амстердам, чл. 158, където е записано, че „за да насърчи цялостното си хармонично развитие, Общността трябва да развива и осъществява своите действия, водещи до укрепване на нейното икономическо и социално сближаване...“⁶], а на един по-късен етап и явно [през 1987 г. с подписването на Единния европейски акт (ЕЕА), където термина „кохезия“ се споменава в договора като най-точно описващото волята на държавите-членки за икономическо и социално обединение, с подписването на Договора за ЕС (ДЕС) в Член 2, кохезията е разделена вече условно на икономическа и социална, а в Договора за функциониране на ЕС (ДФЕС) в отделен дял XVIII е въведен и третия вид кохезия – териториалната]. Опит за дефиниране на понятията „икономическа кохезия“ и „социална кохезия“ през 1996 г. прави и Европейската комисия, която в подготвения първия доклад за напредъка от създаването на икономическа и социална кохезия дефинира икономическата кохезия като „конвергенция на основните доходи, нивата на заетост и

---

³ Beauvais, C., Jenson, J. (2002). „Social Cohesion: Updating the State of the Research“, Canadian Policy Research Networks Inc., Paper No. F [онлайн ресурс]. Достъпно на: https://www.socialcohesion.info/fileadmin/user_upload/Beauvais___Jenson_02.pdf / (Последно посетена на: 01.11.2021 г.).

⁴ Kearns, A., Forrest, R. (2000). „Social Cohesion and Multilevel Urban Governance“, Urban Studies Vol. 37 (No. 5-6), pp. 995-1017.

⁵ Хаджиниколов, Д. (2016). Европейска икономика, София: Издателски комплекс – УНСС.

⁶ European Communities. (1997). Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, signed at Amsterdam, Official Journal of the European Communities, 10.11.1997, C 340/01.

конкурентоспособност в държавите-членки“ Относно социалната кохезия се казва, че би могла да бъде измерена посредством универсалните системи за социална защита и взаимопомощ, което от своя страна представлява намаляване на бедността и подобряване на качеството на живот в държавите-членки.⁷От дадените дефиниции за икономическа и социална кохезия в правните актове на ЕС според авторът не става ясно, какво е точното значение на термина „кохезия“ самостоятелно в контекста на европейската интеграция. Тъй като термина не е официално дефиниран това би могло да се отрази като недостатък, от който произлизат и ще продължават да произлизат някои заблуждения по отношение на употребата му или дори смесването му с един друг широко използван термин „конвергенция“. Никъде не е поставено ясно разграничение също така коя кохезия се счита за висока или ниска. Няма и дефинирани граници за това, какви са допустимите норми на отклонение в отделните държави-членки или региони.

След правните актове на ЕС в работата се съдържа критичен преглед на написаната по темата литература, свързана с тълкуването на термина „кохезия“ в областта на европейската интеграция. Сред авторите, на които се позовава в дисертационния си труд се открояват (Molle, 2007)⁸, (Molle, Boeckhout, 1995)⁹, (Ardy и др., 2002)¹⁰.

По-нататък е представен методът за измерване на кохезията посредством измерване на различията. Иначе казано колкото по-големи са различията между страните и техните региони, толкова по-малка е кохезията между тях и обратното, колкото по-малки са различията, толкова по-голяма е кохезията помежду им. Това измерване се осъществява посредством изследването и анализирането на различията в резултатите на страните и техните региони по отношение на няколко групи индикатори, включващи показатели за растеж, отнасящи се към икономическата, социалната и териториалната кохезия. По отношение на икономическата кохезия според (Хаджиниколов (2016, с. 288), за да бъде определено максимално точно действителното състояние трябва да се използват набор от икономически показатели като например структура на икономиката в това число на БВП

---

⁷ European Commission. (1996). First Report on Economic and Social Cohesion 1996. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, p.13.

⁸ Molle, W. (2007). European Cohesion Policy. 1st edn. London: Taylor & Francis, Routledge.

⁹ Molle, W., Boeckhout, S. (1995). „Economic disparity under conditions of integration – A long term view of the European case“ Regional Science, Vol. 74 (Number 2), p.105.

¹⁰ Ardy B., Begg I., Schelkle W., Torres F. (2002). EMU and its impact on cohesion: Policy challenges. London: EMUCO.

или на добавената стойност, структура на отделни сектори на икономиката или структура на експорта (експортна специализация) на държавите-членки.¹¹ Отново според него¹² социалната кохезия е до голяма степен функция на икономическата кохезия и колкото по-сходни по отношение на икономическото си развитие са държавите в ЕС, толкова по-сходен ще бъде и размера на БВП на човек от населението в тези страни. Оттам би следвало и социалните услуги в тези страни да бъдат също толкова сходни като например образователните услуги, медицинското обслужване и т.н. Както при икономическата, така и при социалната кохезия се използват набор от показатели, определящи степента на кохезията (сходството). Показатели, определящи социалната кохезия са разпределението на доходите или разходите, например индекса Джини, също така показателя очаквана средна продължителност на живота и други. По отношение на измерването на териториалната кохезия, която е функция на икономическата и социалната кохезия, се използват индикатори като моторизация на населението, плътност на автомагистралната мрежа, плътност на жп мрежата, дължина на жп линиите, позволяваща скорост над 120 километра в час, плътност на газопреносната мрежа, свързаност на системите за пренос на електроенергия и природен газ, покритие с високоскоростен интернет и други.¹³

В дисертационния труд е разгледана връзката между кохезията, конвергенцията и провеждането на единните политики на ЕС. Кохезията е състояние на системата, което е важна и неизменна предпоставка за развитието на процеса „конвергенция“. Развитието на конвергенцията пък създава предпоставки за провеждането на сходни икономически политики от държавите-членки и в крайна сметка на единна икономическа политика на съюзно равнище. Би могло да се каже, че единните политики не само в областта на икономиката са възможни само, ако има високата степен на кохезия, която позволява да се разгърне процеса на конвергенция, т.е. ако е достигнато достатъчно високо ниво на сходство, което позволява да се хармонизират икономическите цикли и икономическите политики на държавите-членки и да се провеждат единни политики. За по-голяма яснота и разграничаване на така наречените интеграционни етапи, авторът е дал два примера,

---

¹¹ Хаджиниколов, Д. (2016). ... с. 288.

¹² Пак там. с. 292.

¹³ Пак там. с. 298.

свързани с Единната парична политика, както и с приемането на държавите-членки в Съюза, които по-ясно онагледяват и спомагат за разбирането на интеграционните етапи.

Накрая на първият параграф е разгледана връзката между кохезията и икономическото развитие. Там се казва, че постигнатата висока степен на кохезия, т.е. премахването на различията във всяко едно от трите измерения на кохезията, безспорно би оказало положително въздействие върху цялостното икономическо развитие на Съюза. В дисертационния са дадени примери за всяко едно от трите измерения на кохезията (икономическо, социално и териториално) и по какъв начин би се отразило увеличаването или намаляването на кохезията в тези три измерения на икономическото развитие като цяло. Накрая след преглед на политиките на ЕС авторът обобщава, че икономическата, социалната и териториална кохезия лежат в основата на почти всички съюзни политики като най-вече това се отнася за Митническата политика и за Общата търговска политика, Единния пазар, Политика за опазване на околната среда, Енергийната политика, Транспортна политика, Единна парична политика и така нататък. Това от своя страна свидетелства за силното общо въздействие на кохезията и в трите ѝ измерения върху благоприятното икономическо развитие и върху цялостното състояние на Европейския съюз.

Във вторият параграф на първа глава е разгледана потребността от създаването на Кохезионната политика на ЕС, която потребност е осъзната на един доста по-късен етап от създаването на Общността. В дисертационния труд са посочени и основните причини довели до това разминаване във времето.

Първата причина е, че се е считало, че сближаването е само и единствено в компетенциите на държавите-членки, т.е. не изисква намеса на общите институции и се е очаквало, че всяка държава-членка ще изпълнява функциите по развитие на икономиката си и по този начин ще допринесе и за социалната и териториална кохезия на Общността. По отношение на регионите се е предполагало, че регионалната политика на държавите-членки може самостоятелно да се справи със задачата за постигане на съответната регионална кохезия. Този подход е бил оправдан като се има предвид, че различията между шестте държави-основателки на Общността са били относително малки. Но той се оказва съвършено недостатъчен, когато към Общността са се присъединили страни с много по-ниска степен на развитие, най-напред по южното направление – Гърция, Испания,

Португалия, а след това и по източното направление – новоприетите страни след началото на новия век.

На второ място причина за отсъствие на Кохезионната политика през първото десетилетие от учредяването на Общността е била твърде ниската степен на интеграция тогава. С развитието на Общността и засилването на интеграционните процеси и нарастването на бюджета на Общността се засилва и необходимостта от единни действия. Появяват се важни единни политики като например Единната парична политика. Тази нова степен на интеграция изисква и съвършено друг подход към кохезията, необходимостта да се използват и инструменти на общностно, по-късно на съюзно равнище, за да се повиши кохезията.

В дисертационния труд се прави задълбочен преглед на наличната литература по темата за Кохезионната политика на ЕС. Анализирани са както изследванията, които съдържат предимно критични бележки (Bulmer, Paterson, 1987)¹⁴, (Wallace, 1977)¹⁵, (Martins, Mawson, 1982)¹⁶, (Meny, 1982)¹⁷, (Armstrong, 1978)¹⁸, (De Witte, 1986)¹⁹, (Hooghe, 1988, с. 457-477)²⁰, (Bachtler, Mendez, и Wishlade, 2009)²¹ (Bachtler, Gorzelak, 2007, с. 309)²², така и тези, които като цяло защитават начина на прилагане на кохезионните мерки (Beugelsdijk,

---

¹⁴ Bulmer, S., Paterson, W. (1987). *The Federal Republic of Germany and the European Community*. London: Allen and Unwin.

¹⁵ Wallace, H. (1977). „The establishment of the Regional Development Fund: Common Policy or Pork Barrel?“ in Wallace H, Wallace W and Webb C (eds.). *Policy-making in the European Community*. Oxford: Oxford University Press, pp. 137-163.

¹⁶ Martins, R.M., Mawson, J. (1982). „The Programming of Regional Development in the EC: Supranational or International Decision-making?“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 20 (No. 3), pp. 229-244.

¹⁷ Meny, Y. (1982). „Should the Community Regional Policy be scrapped?“, *Common Market Law Review*, Vol. 19 (No.3), pp. 373- 388.

¹⁸ Armstrong, H.W. (1978). „The reform of the European Community Regional Policy“, *Journal of Common Market Studies*, Vol.23 (No.4), pp 319-343.

¹⁹ De Witte, B. (1986). „The reform of the European Regional Fund“, *Common Market Law Review*, pp. 419-440.

²⁰ Hooghe, L. (1988). „EU Cohesion policy and competing models of EU capitalism“, *Journal of Common Market studies*, Vol.36 (No.4), pp. 457-477.

²¹ Bachtler, J., Mendez, C. and Wishlade, F. (2009). *Ideas for Budget and Policy Reform: Reviewing the Debate on Cohesion Policy 2014+*. Glasgow: European Policy Research Papers, No. 67, European Policies Research Centre, University of Strathclyde.

²² Bachtler, J., Gorzelak, G. (2007). „Reforming EU Cohesion Policy“ *Policy Studies*, Vol.28 (No.4), p 309.

Eijffinger, 2005, с. 37-51)²³, (Ezcurra, Rapu, 2006, с. 355-369)²⁴, (Lopez-Rodriguez, Faina, 2006, с. 815-820)²⁵, (Bachtler, Taylor, 2003)²⁶ и (Mairate, 2006, с. 167-177)²⁷.

Специално място е отделено на етапите в развитието на Кохезионната политика на ЕС (ЕИО). Проследена е еволюцията на Кохезионната политика както в правните актове на Съюза, така и в инструментите, прилагани от Европейската комисия и от държавите-членки. Обхванат е и сегашния планов период 2021-2027 г. При проследяването на еволюцията на Кохезионната политика специално място е отделено на промените, които настъпват в целите и приоритетите. Изводът, до който е стигнал авторът е, че тази политика е силно адаптивна към промените в обществото и в икономиката и реагира своевременно на възникващите нови предизвикателства. Факт е също така, че колкото повече нови области обхваща европейската интеграция – околна среда, социална политика, иновации и конкурентоспособност и така нататък, толкова повече се разширява и обхватът на целите и приоритетите на Кохезионната политика на ЕС. Първоначално в обхвата ѝ се включват икономическите и социални въпроси по сближаването, а след Договора от Лисабон се засилва и териториалната ѝ насоченост. Безспорно свидетелство за еволюцията на тази политика е и значителния ръст на бюджета, който тя използва. Той е нараснал няколко десетки пъти от началото на прилагането на кохезионните мерки досега.

Накрая на параграфа са разгледани ефектите от провеждането на Кохезионната политика на ЕС, това е направено посредством измерване на различията по определени индикатори, отговарящи на трите вида кохезия, а именно икономическата, социалната и териториалната. За целта са взети за пример индикаторите: „БВП на човек от населението“, като показател включен в групата на индикаторите, измерващи икономическата кохезия. Вторият показател „Хората, застрашени от бедност или социално изключване като % от БВП“ представлява един от групата на индикаторите за социалната кохезия. Третият

---

²³ Beugelsdijk, M., Eijffinger, S. (2005). „The effectiveness of Structural policy in the European Union: an empirical analysis for the EU15 in 1995-2001“, Journal of Common Market Studies, Vol. 43 (No. 1), pp. 37-51.

²⁴ Ezcurra, R. and Rapu, N. (2006). „Regional disparities and national development revisited: the case of Western Europe“, European Urban and Regional Studies, Vol. 13 (No. 4), pp. 355-369.

²⁵ Lopez-Rodriguez, J., Faina, A. (2006). „Objective 1 regions versus non-Objective 1 regions: what does the Theil Index tell us?“, Applied Economics Letters, Vol. 13, pp. 815-820.

²⁶ Bachtler, J., Taylor, S. (2003). The added value of the Structural Funds, IQNet Special Paper, European Policies Research Centre, University of Strathclyde.

²⁷ Mairate, A. (2006). „The ‘‘added value’’ of European Union Cohesion policy“, Regional Studies, Vol. 40 (No. 2), pp. 167-177.

показател, свързан с териториалната кохезия е „Населението, включено към събиране на отпадъчни води и система за обработка“. При измерването на трите показателя е използвана формулата за средно абсолютно отклонение.

В предпоследният трети параграф на първа глава са разгледани нивата на формиране на Кохезионната политика на ЕС. Параграфът започва с разглеждането на съюзното ниво. Проследено е създаването на всяка една фаза/етап от Кохезионната политика на ЕС, разпределянето на компетенциите между отговорните за това институции Европейската комисия, Съветът и Парламентът, бюджета и разпределението му по фондове, процесът на консултации между Европейската Комисия и всяка една държава-членка. За по-ясно онагледяване на процеса авторът е дал пример за това, представяйки МФР 2014-2020 г. След съюзното ниво е разгледано националното ниво на формиране на Кохезионната политика на ЕС, което започва с консултации между Комисията и държавите-членки, посредством които се определят специфичните цели и приоритети на всяка държава-членка. Следва изготвянето от страна на държавите-членки на Споразумения за партньорство (СП) и оперативни програми (ОП) в зависимост от техните собствени специфични особености. Разработва се съответната стратегическа рамка на базата на Споразуменията за партньорство и определянето на оперативните програми. Споразумението за партньорство и оперативните програми се съгласуват с Комисията, тъй като тя е органът, който наблюдава изпълнението им. Отношенията между Комисията и всяка една държава-членка се реализират въз основа на няколко установени принципа, разгледани подробно в дисертационния труд. В работата е посочен пример за това как точно е реализирана Кохезионната политика на ЕС у нас на национално ниво през периода 2014-2020 г.

След националното ниво на формиране на Кохезионната политика на ЕС в дисертацията е разгледано и регионалното ниво. Посочена е многоаспектността на понятието „регион“, след което е проследено използването на това понятие в областта на европейската интеграция. Смисълът, който се влага в употребата на понятието „регион“ в ЕС е заложен във възприетата формална система за обособяване на регионите, чиито цели са както статистически, така и политически, свързани с провеждането на Кохезионната политика на ЕС на регионално ниво. Тази политика се нарича още „Регионална структурна политика“. Системата, която европейските институции прилагат, се нарича Класификация

на териториалните единици за статистически цели (Nomenclature of Territorial Units for Statistics, накратко NUTS).

В дисертационния труд са разгледани правната основа на общата класификация на териториалните единици, подходите при формирането на системата NUTS, както и нивата, на които системата действа – NUTS 1, NUTS 2 и NUTS 3, като по-съществено внимание е обърнато на NUTS 2. Разгледано е подробно с какво се характеризират и на какви условия трябва да отговаря един район, за да бъде категоризиран като „конвергентен“, „преходен“ или „икономически развит“ район. Както и при терминът „кохезия“, така и при понятието „регион“ и при анализа на Класификацията на териториалните единици NUTS, авторът отправя някои критични бележки, свързани с липсата на точна дефиниция на понятието „регион“ в областта на европейската интеграция. Относно системата NUTS е отбелязано, че е твърде тромава и не може ефективно да реагира на промените, свързани с непрекъснатото разширяване на Съюза.

По нататък в дисертационния труд са разгледани предимствата на регионалния подход на провеждане на Кохезионната политика на ЕС пред националния, свързани до голяма степен с принципа на субсидиарността, фактът, че различията са много по-силно изразени на регионално, отколкото на национално ниво в ЕС безспорно говори в полза на регионалния подход. Освен това е факт, че в част от икономически развитите държави-членки (например Италия) се срещат региони, които са с по-ниски показатели на икономическо развитие от средните за ЕС и съответно се нуждаят от прилагането на кохезионните мерки.

Основни изводи от първа глава:

Терминът „кохезия“ се използва в редица области на теорията и практиката - в областта на физиката, химията, социалните и компютърни науки и т.н. Кохезията много точно отразява необходимостта от постигане на вътрешно единство в рамките на интеграционната общност, което да позволи провеждането на единните политики на ЕС. За целите на европейската интеграция са обособени три вида кохезия в ЕС – икономическа, социална и териториална. Те са взаимно свързани и затова към тяхното реализиране трябва да се прилага комплексен подход.

Първоначално в европейската интеграционна общност се е предполагало, че кохезията може да се постигне без намесата на наднационалните институции. Това е било

така, когато към ЕИО са участвали страни с почти еднаква степен на икономическо развитие. Постепенно обаче интеграционната общност е включила и страни, основно от южната и източната част на континента, които значително изостават от средното за Общността равнище на икономическо развитие. Това е направило необходимо провеждането на Кохезионна политика, която да допълва националните мерки за догонващо развитие.

Може да се каже, че Кохезионната политика на ЕС е преминала досега през 7 етапа. Предмет на настоящото изследване са нейните прояви през петия етап (2007-2013 г.) и през шестия етап (2014-2020 г.). Трябва да се отбележи, че макар стратегическите цели да са неизменни, то мерките за тяхното постигане са гъвкави и съобразени с актуалните нужди и потребности на държавите-членки и на регионите.

Един от въпросите, на които е потърсен отговор в първата глава на дисертационния труд е изборът на оптималното ниво за реализация на Кохезионната политика на ЕС. Авторът стига до заключението, че акцентът на кохезионните мерки следва да е върху регионалното ниво на развитие, тъй като то по-добре отговаря на принципа на субсидиарност, отразява по-точно съществуващите социално-икономически различия в интеграционната общност и дава възможност и на по-напредналите икономики в ЕС да получат подкрепа за догонващо развитие на техните региони с по-ниски от средните за Съюза социално-икономически показатели.

Глава 2 Реализиране на кохезионните мерки през периода 2007-2020 г. и въздействието им върху регионалните социално-икономически различия у нас

В началото на втора глава е направен критичен преглед на теоретичната дискусия относно оптималното развитие на регионалната икономика. След това са анализирани основните кохезионни мерки през периода 2007-2013 г. от гледна точка на тяхната връзка с постигането на балансирано териториално развитие. Следва преглед на кохезионните мерки през МФР 2014-2020 г., като и в този случай акцентът е поставен върху въздействието им при преодоляването на междурегионалните различия. Третият параграф е посветен на дискусията относно причините за съхраняващите се различия и ефектите от тях. Накрая на главата са формулирани съответните изводи.

Литературата, посветена на оптималното пространствено (spatial) разпределение на производствените мощности, като условие за провеждането на успешна регионална икономическа политика, е значителна по обем и включва редица теоретични направления. Нейният преглед започва с концепциите, изградени върху отношенията на микроикономическо ниво като теорията за оптималната локализация/местоположение на фирмата. В случая моделите на регионално развитие отчитат преди всичко факторите, които определят избора на местоположение на дейността на фирмата като най-важен субект на икономическата дейност. В макроикономически план при пространственото ориентиране на икономическата дейност основно място заемат традиционните неокласически теории. Според някои автори (Cheshire, Malecki, 2004)²⁸ основните елементи на теорията е ефикасното използване на факторите на натрупването и производителността. Според тях характерното за пространствените модели е, че те са базирани на свободната търговия, перфектната конкуренция и информация, екзогенен (външен) технологичен прогрес, както и равновесен растеж, водещ до конвергенция на темповете на развитие на обособените териториални единици (регионите).

По-нататък е разгледана теорията на експортната база. Съгласно тази теория успешното регионално развитие на даден регион зависи от способността му да развива и поддържа два вида дейности: експортна база (основни дейности), това са стоки и услуги, предназначени за други региони и вътрешна база (неосновни дейности) - стоки и услуги, предназначени за вътрешно потребление, в рамките на самия регион. Следва преглед на теорията „вход-изход“ („input-output“), основаваща се на способностите, които трябва да притежава един район, за да може неговата икономика да се развива успешно, а именно: експортни дейности с плътни местни междуотраслови връзки; дейности по заместване на вноса, които ограничават изтичането на доходи към други райони и стимулират местните междуотраслови връзки; междинни дейности, които са както експортно ориентирани, така и ориентирани към местните производители (Stimson и др., 2006)²⁹.

Разгледани са и група концепции за регионалното развитие, свързана с теоретичния модел ядро-периферия. Тези концепции приемат, че регионалното развитие е неравномерно

---

²⁸ Cheshire, P., Malecki, E. (2004). Growth, development, and innovation: A look backward and forward. *Papers in Regional Science* 83 pp. 249-67.

²⁹ Stimson, R., Stough, R. and Roberts, B. (2006). *Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy*. Berlin: Springer.

по определение. Тук могат да бъдат споменати концепцията за кумулативната причинност, за полюса на растежа и тази за определящото място на центъра. Концепцията за кумулативната причинно-следствена връзка при развитието на регионите в рамките на националното стопанство, е свързана най-вече с изследванията на шведския учен и носител на Нобелова награда за икономика Карл Гунар Мърдал (Myrdal, 1957)³⁰ според, който увеличаването на възвръщаемостта от мащаба на производството води до концентриране на икономическата дейност в регионите, които първи се индустриализират. Освен това процесът на растеж има тенденция да се захранва сам от себе си чрез процес, който той описва като кумулативна причинно-следствена връзка.

Концепцията на Мърдал е свързана с концепцията за полюса на растежа. Тя предполага, че е налице концентрация на икономическите дейности в един район или в няколко района, демонстриращи висок потенциал за растеж, така наречения полюс или полюси на растежа. Подобни региони имат качеството да „тласкат напред“ цялата национална икономика и по-този начин да стимулират развитието и в изоставащите региони. Това качество е определено като способност за „пропулсивно развитие“ („propulsive development“). Концепцията за централното място пък е разработена от учените Кристалер (Christaller) и Лош (Losch). Изходна точка при тази концепция е разбирането, че размерите на местния пазар са основен стимул за пространственото разпределение на градовете и съответно на икономическата дейност (Christaller, 1966)³¹. Размерът на местния пазар т.н. пазарна зона, е най-важната предпоставка за успешната дейност на фирмите. Следователно изборът на локацията на фирмите е подчинен на йерархията при размера на пазара на градски центрове в дадена национална икономика. Това води до възникване на естествена концентрация на фирмената дейност в няколко от най-големите пазарни зони, тъй като там се наблюдава най-голямо разнообразие при предлагането на стоките. Това е именно и „централното място“, което характеризира подобна пазарна зона. Централните места са дефинирани като големи, силно диференцирани градски райони, където се осъществяват голям брой икономически дейности и възниква голямо разнообразие от пазарни предложения за регионалните клиенти (Losch, 1954)³².

---

³⁰ Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. London: Duckworth.

³¹ Christaller, W., Baskin, C. (1966). *Central places in southern Germany*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

³² Losch, A. (1954). *The economics of location*. New Haven, CT: Yale University Press.

Друга известна концепция за регионалното икономическо развитие е тази за етапите на развитие (Hoover, Fisher, 1949)³³. В нея ударението се поставя в развитието на секторната структура на регионалната икономика. В най-ранния етап преобладава селскостопанското производство, а в най-напредналия етап – високотехнологичното експортно производство. Според Ростоу (Rostow, 1956)³⁴ се наблюдават пет етапа на регионален растеж, подробно разгледани в дисертационния труд. В края на 30-те години на миналия век се зараждат и една друга група теории, наречени теории за регионално неравновесие. Към тази група спадат теорията за динамично неравновесие на Шумпетер (Shumpeter, 1939), според която динамичните пазарни процеси налагат смяната на остарелите процеси с нови по-ефикасни. От друга страна динамичния технологичен напредък води до бързото остаряване на наличната инфраструктура във водещите региони. По този начин се стига до извода, че инвестициите в нова инфраструктура в изоставашите райони могат да бъдат много по-изгодни и ефикасни, отколкото замяната на остарялата инфраструктура с нова във водещите райони.³⁵ Друга теория, която също се причислява към тази група е теорията за регионалния жизнен цикъл. Принос към развитието на тази теория има отново Шумпетер като работата му до голяма степен е повлияна от идеите и анализите на Кондратиев (Кондратиев, 2002)³⁶, свързани с възходящите и низходящите икономически стадии на цикли, които той нарича „дълги вълни“, като и тук движещата сила е технологичният напредък.

От гледна точка на предмета на изследването заслужават внимание и концепцията за ендегенния (вътрешен) растеж. Тя се появява през втората половина на миналия век като най-ярък принос имат двама учени – Ромър (Romer) и Лукас (Lucas). Като отправна точка в техния модел служат доста по-ранните изследвания на теоретичите в областта на икономическия растеж, сред които може да споменем имената на Рамзи (Ramsey), Кас (Cass), Компанс (Koopmans) и Шумпетер (Schumpeter). При един от вариантите на концепцията, именно иновациите са основна ендегенна сила на растежа, както при Шумпетер (Shumpeter, 1947)³⁷. Надпреварата за монополен контрол върху потока от

---

³³ Hoover, E., Fisher, J. (1949). Research in regional economic growth. In Problems in the study of economic growth, Universities-National Bureau Committee on Economic Research. New York: National Bureau of Economic Research.

³⁴ Rostow, W. (1956). The take-off into self-sustained growth. The Economic Journal Vol. 66, Issue 261 pp. 25-48.

³⁵ Schumpeter, J. (1939). Business Cycles. New York: McGraw-Hill.

³⁶ Кондратьев Н.Д. (2002) Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избр. тр. / Сост. Ю.В.Яковец. - М.: Экономика.

³⁷ Schumpeter, J. (1947). Capitalism, socialism, and democracy. New York: Harper.

средства, реализиран в резултат на въведените иновации, е основният двигател на прогреса. Теорията за териториалните системи за производство е свързана с концепцията за ендегенния растеж. Според полския учен Пиетжик (Pietrzyk) (цит. по Bogdanski, 2012) териториалната система е особен тип икономическа организация, за която е характерно, че включва всички видове и форми на производството, които са пространствено интегрирани.³⁸ В теорията за новата икономическа география основното пък е наличието на два вида сили: центростремителни (агломериращи) сили, свързани с регионалните клъстъри и центробежни (разпръскващи) сили, свързани основно с различията при факторите за производство.

Обобщавайки прегледа на посочените по-горе теоретични концепции авторът изтъква, че повечето от тях, поради едни или други причини, най-вече поради по-високата рентабилност на инвестициите, обосновават концентрацията на производството в по-развитите региони. Трябва да се отбележи обаче, че липсват категорични емпирични факти, които да доказват тази по-високата рентабилност. Нещо повече, съгласно доклад на Европейската комисия (European Commission, 2019)³⁹ някои от по-изостаналите региони на ЕС са показали през последните години по-висока рентабилност при публичните инвестиции, отколкото значително по-развити региони.

В началото на втория параграф на втора глава е направен преглед на основните кохезионни мерки през периода 2007-2013 г. от гледна точка на тяхната връзка с постигането на балансирано териториално развитие. Анализирани са всяка една от оперативните програми, действащи у нас в периода 2007-2013 г. Разпределението на бюджета по програми⁴⁰, фондовете, които ги финансират. Акцентът тук е поставен върху разпределението на средствата от оперативните програми по отделни планови райони. След прегледа на основните кохезионни мерки през периода 2007-2013 г. е направен сравнителен анализ по някои основни индикатори в началото и в края на разглеждания период. Като най-важни такива индикатори могат да се посочат тези, отразяващи демографското състояние,

---

³⁸ Bogdanski, M. (2012). *Modern theories of regional development – a review of some concepts*. Warsaw: Oeconomia Copernicana.

³⁹ European Commission. (2019). *Study on National Policy and Cohesion*, EC Directorate-General Urban and regional Policy, Brussels, p. 58 [онлайн ресурс]. Достъпно на: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/nation_policies_cohesion_en.pdf / (Последно посетена на: 19.11.2021 г.).

⁴⁰ Министерство на финансите. (2017). *Финансово изпълнение към 31 март 2017 г.* [онлайн ресурс]. Достъпно на <https://www.minfin.bg/bg/374/> (Последно посетена на: 16.11.2021 г.)

тъй като те са в основата на устойчивото регионално развитие. В тази група влизат: Брой на населението, Коефициент на естествен прираст и Коефициент на смъртност. Авторът е разгледал също така и индикатори, отнасящи се до икономическото, социалното и териториалното състояние на районите у нас. Сред социалните индикатори на регионално ниво в дисертацията са включени: Коефициент на заетост, Коефициент на безработица и Средна годишна брутна работна заплата, Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с висше образование, Брой на болнични заведения и Легла в болничните заведения. Сред икономическите индикатори са избрани: БВП на човек от населението, Разходи за НИРД, Персонал, зает с НИРД и Относителен дял на лицата на възраст между 16 и 74 години, използващи регулярно интернет. В групата на териториалните индикатори са разгледани: Дължина на автомагистралите, Дължина на първокласните пътища и Дължина на железопътните линии.

Следва преглед на проблемите, свързани с реализацията на регионалните кохезионни мерки, от гледна точка на използваните индикатори за икономическа, социална и териториална кохезия. Посочено е, че въпреки значителните средства, които са получени от европейските фондове, регионалните различия у нас не са намалели, каквито са били очакванията. Авторът обосновава това свое твърдение, цитирайки информация от докладите относно резултатите от последващата оценка за изпълнението на плановете за развитие на шестте района. Констатациите се потвърждават и от обобщеният извод от последващите оценки, направен в Окончателния доклад по изпълнението на Национална стратегия за регионално развитие.⁴¹ Авторът се позовава също така на мнението, което учени (Ferry, McMaster, 2013)⁴², (Моралийска, 2016)⁴³ са изразили в подкрепа на неособено задоволителните резултати постигнати от регионите предвид заложените в регионалните плановете за развитие цели. Вторият съществен проблем, който става ясен още през първия програмен период, е свързан с неравномерното разпределение на получените от ЕС средства по отделните планови райони, тяхната концентрация в рамките на страната е в

---

⁴¹ Министерство на регионалното развитие и благоустройство. (2017). Окончателен доклад за изпълнението на националната стратегия за регионално развитие 2005-2015 г. [онлайн ресурс]. Достъпно на: [file:///C:/Users/admin/Downloads/17RH191-pr%20\(7\).pdf/](file:///C:/Users/admin/Downloads/17RH191-pr%20(7).pdf/) (Последно посетена на: 15.11.2021 г.).

⁴² България, Хърватия, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия и Словения.

⁴³ Моралийска, М. (2016). „Критичен поглед към институционалната система на Европейския съюз“, Дванадесета международна научна конференция: Членството на България в ЕС: Осем години по-късно, София: ИК-УНСС.

София и в по-големите градове. Както вече беше споменато най-голяма част от средствата, получавани у нас посредством Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС отиват в ЮЗПР, по-точно в икономическият център/ядро – Столицата. Даже в самия ЮЗПР се наблюдава съществена неравнопоставеност като извън столицата районите от NUTS 3, включени в обхвата на ЮЗПР, далеч не могат да се похвалят с особен приток на европейски средства. Концентрацията на средствата в големите градове има връзка и с процеса на възлагане на обществените поръчки, които също се концентрират в икономическите центрове на страната. Според някои автори (Георгиева, 2015, с. 359)⁴⁴ и (Горанова, 2015, с. 370)⁴⁵ съществени проблеми, свързани с усвояването на средствата от ЕС по отделните оперативни програми произтичат от недостатъчния контрол относно възлагането на обществени поръчки и избора на изпълнител, административния капацитет на бенефициентите, управляващите и одитиращите органи, прозрачността и ясните критерии за оценяване на проектите по отделните програми. Очевидно неравномерното разпределение на административния капацитет в страната е предпоставка и за неравномерното разпределение на идващите от ЕС финансови средства.

Друг съществен проблем е миграцията на работната сила от по-слабо развитите райони от ниво NUTS 3 към икономическите ядра в съответния район или дори миграцията на работната сила от един по-слабо развит район ниво NUTS 2 към друг по-развит район. Тази миграция е породена от по-добрите условия, които предлагат икономическите ядра, свързани преди всичко с по-добри социални условия. Разбира се това води след себе си до комплексни негативни последици, свързани с цялостната демографска обстановка както на регионално, така и на национално равнище и по този начин застрашава устойчивото развитие.

За по-прецизен анализ на постиженията и проблемите е приложен сравнителен анализ по планови райони на резултатите от кохезионните мерки. Използван е същия набор от индикатори, отнасящи се до демографското, социалното, икономическото и териториалното състояние на районите у нас. На края на този параграф авторът е направил

---

⁴⁴ Георгиева, С. (2015). „(Не) научени уроци в процеса на усвояване на средствата от Кохезионния и структурните фондове на ЕС“, Единадесета юбилейна научна конференция: Членството на България в ЕС: Седем години по-късно, София: ИК-УНСС.

⁴⁵ Горанова, И. (2015). „Предварителен контрол върху процедури за обществени поръчки, финансирани със средства от Европейските фондове“, Единадесета юбилейна международна научна конференция: Членството на България в ЕС: Седем години по-късно, София: ИК-УНСС.

преглед на дискусиата относно причините и ефектите от регионалните различия след реализирането на кохезионните мерки през целия период на изследването 2007-2020 г. Използвани са различни източници: междинният доклад на изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие в периода 2012-2022 г.; докладът на Министерството на финансите от 2017 г., базиран на иконометричния модел SIBILA, редица монографии и статии на учени. Специално внимание е отделено на разминаването на резултатите от кохезионните мерки на национално и на регионално ниво. Така например моделът SIBILA отчита постигането на твърде положителни резултати на национално ниво, но както отбелязват някои автори (Moralıyska, 2018)⁴⁶, през анализирания период не бе постигнат напредък по-важния въпрос за регионалните различия, защото вместо средствата приоритетно да се насочваха към по-изостаналите региони те отиваха в Югозападния район и най-вече в столицата София. Тази устойчива ситуация на междурегионални дисбаланси у нас, която се наблюдава независимо от реализацията на кохезионните мерки на ЕС в течение на два последователни програмни периода, провокира широка научна дискусия (Троева, 2018)⁴⁷, (Hermansen, 2021)⁴⁸, (Totev, 2017)⁴⁹, (Докова, 2015)⁵⁰ и (Hadjinikolov, 2020)⁵¹, в която се открие въпросът дали устойчивите дисбаланси са обективно обусловени и следователно неизбежни или те са резултат на субективни фактори, на грешки при провеждането на регионалната политика.

Основни изводи от втора глава:

Най-показателни за регионалните различия у нас и за опасностите, свързани с тяхното нарастване, са резултати по изследваните демографски индикатори. Това, което се наблюдава по отношение на демографската ситуация в северните райони и през двата

---

⁴⁶ Moralıyska, M. (2018). The EU Cohesion Policy's Impact on Regional Economic Development: The Case of Bulgaria, *Journal of Economic and Social Studies*, Vol. 7, Issue 1, p. 18.

⁴⁷ Троева, V. (2018). Regionalisation in Bulgaria: reducing regional disparities [онлайн ресурс]. Достъпно на: <https://aer.eu/regionalisation-bulgaria-reducing-regional-disparities-ror2017/> (Последно посетена на: 08.11.2021 г.)

⁴⁸ Hermansen, M. (2021) Reducing regional disparities for inclusive growth in Bulgaria [онлайн ресурс]. Достъпно на: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/reducing-regional-disparities-for-inclusive-growth-in-bulgaria_d18ba75b-en/ (Последно посетена на: 13.11.2021 г.)

⁴⁹ Totev, S. (2017). Regional disparities in Bulgaria and EU countries, *Trakia Journal of Sciences*, Vol.15, pp.1-5.

⁵⁰ Докова, С. (2015) Регионална икономика, София, ИК-УНСС.

⁵¹ Hadjinikolov, D. (2020) Achieving the objectives of EU Cohesion Policy – the case of intra-regional disparities in Bulgaria, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol 20, №2, pp. 1-14.

програмни периода, е значителното намаляване на населението в тях. Изключение правят единствено икономическите ядра в тези райони, където темпа на намаляване е по-малък. В периферията на районите обаче броя на населението толкова силно намалява, че може да се говори за обезлюдяване на цели населени места. Продължава да е силно отрицателен естественят прираст, преди всичко в СЗПР и СЦПР. Високият коефициент на смъртност в тези планови райони пък говори за сериозно нарушение във възрастовата структура на населението.

Тези дефекти в структурата на населението в северните райони дават своето отрицателно отражение и върху социалните индикатори - коефициентите на заетост и безработица, както и върху размера на средната годишна брутна работна заплата. Тук обаче може да се отбележи известен положителен тренд през втория програмен период, известен, макар и все още недостатъчен ръст на заетостта и спад на безработицата. През втория програмен период се наблюдава също една интересна тенденция при социалния индикатор „Население с висше образование“, при който навсякъде освен в СЗПР има спад в броя на висшистите. Въпреки това СЗПР остава на последна позиция по този индикатор. По отношение на броя на болничните заведения наблюдаваме колебания при северните райони и по-значим спад в двата южни района – ЮЗПР и ЮИПР. Въпреки това броя на болничните заведения остава по-нисък в северните райони.

При икономическите индикатори ситуацията е подобна на тази при социалните - БВП на човек от населението нараства със значително по-бавни темпове в двата северни района – СЗПР и СЦПР и значително по-бързо в двата южни района – ЮЗПР и ЮЦПР. Като цяло се наблюдава значителна преднина в стойността на БВП на човек от населението в ЮЗПР. Ниските темпове на нарастване на БВП на човек от населението на регионално ниво в северните райони и влошената демографска обстановка, са предпоставки и за изоставането на северните райони по отношение на разходите за НИРД и съответно по отношение на персонала, зает с НИРД. По тези индикатори безспорен лидер и след двата програмни периода остава ЮЗПР и най-вече София, където все по-силно се концентрира научният потенциал на страната.

Може да се предположи, че съществува връзка между по-слабото икономическо представяне на северните планови райони и изоставането им в развитието на инфраструктурата. Това се потвърждава от резултатите по трите инфраструктурни

индикатора, представени във втора глава, но един такъв извод се нуждае от прецизиране чрез съответното количествено изследване.

След направения анализ на усвоените средства по оперативните програми, действащи както в периода 2007-2013 г., така и в периода 2014-2020 г. може да се направи извода, че най-голяма част от средствата е съсредоточена в ЮЗПР и в много по-малка степен в другите два южни района. При по-детайлния анализ на усвояването на средствата по приоритетните оси на отделните оперативни програми този извод се потвърждава. При това концентрацията на средствата е не само към по-развитите региони, но вътре в тях към по-развитите общини, в ЮЗПР към столицата София.

Цялостната картина, която се обрисова след като се сравнят плановете райони по посочените демографски, социални, икономически и инфраструктурни индикатори недвусмислено показва, че и след двете реализирани МФР не само се запазват, но и се усилват повечето от различията между по-изостаналите северни райони и по-развитите южни райони като особено се откроява динамиката на развитие на ЮЗПР.

Глава 3 Количествена оценка на ефектите от кохезионните мерки върху социално-икономическите различия

В трета глава в първия параграф е представена методологията, по която е направено измерването на различията. По-нататък е извършена количествена оценка на различията на национално ниво между държавите-членки въз основа на приложената методология спрямо избрани индикатори, отнасящи се до икономическата, социална и териториална кохезия. В третия параграф се съдържа пак количествена оценка на различията на регионално ниво между шестте български района за планиране. Следват изводите, до които докторантът е достигнал на база проведеното емпирично изследване, а последния параграф съдържа препоръки, относно прилагането на кохезионните мерки с цел намаляване на социално-икономическите регионални различия у нас.

За целите на изследването авторът е използвал средно-абсолютното отклонение (MAD) и коефициентът на вариация (CV) при разглежданите индикатори. Средното абсолютно отклонение ни помага да добием представа за това какво е "разсейването" на

индивидуалните стойности. То дава идея за променливостта на данните.⁵² То се намира, като първо се изчислява средната стойност, след което се пресмята колко отдалечена е средната стойност от всяка индивидуална стойност, като се използват положителни разстояния, наречени абсолютни отклонения. След което абсолютните отклонения се сумират и получения сбор се разделя на броя точки информация ⁵³. По-надолу е посочена използваната формула:

$$MAD = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [x_i - \mu]$$

Където:

MAD е средното абсолютно отклонение,

n е броят на събитията (индивидуалните стойности),

i е поредният номер на събитието (индивидуалната стойност),

x – съответната индивидуална стойност,

а μ – средната стойност.

Коефициентът на вариация (CV) дава информация за разсейването на признака, изразено в проценти, което дава възможност за сравняване на вариацията на различни признаци. Освен това се използва за оценяване на еднородността на извадката: Счита се, че разсейването на признака е малко (извадката е еднородна), когато стойността му е до 10-12%. Между 10 и 30% извадката е приблизително еднородна. Когато е над 30% разсейването на признака е голямо (извадката е силно нееднородна).⁵⁴ Формулата използвана в изследването е следната:

$$CV = \frac{MAD}{\mu} \times 100$$

Където:

---

⁵² Кан Академия (2021). Средно абсолютно отклонение (CAO) [онлайн ресурс]. Достъпно на: <https://bg.khanacademy.org/math/statistics-probability/summarizing-quantitative-data/other-measures-of-spread/v/mean-absolute-deviation> / Последно посетена на: 25.04.2021 г.)

⁵³ Кан Академия (2021). Преговор на CAO [онлайн ресурс]. Достъпно на: <https://bg.khanacademy.org/math/statistics-probability/summarizing-quantitative-data/other-measures-of-spread/a/mean-absolute-deviation-mad-review> / Последно посетена на: 25.04.2021 г.)

⁵⁴ Национална спортна академия. (2021). Показатели за разсейване [онлайн ресурс]. Достъпно на: http://1.nsa-virtualeducation.com/t3_1.htm / Последно посетена на: 25.04.2021 г.)

CV е коефициентът на вариации,
 MAD е средното абсолютно отклонение и
 μ – средната стойност на извадката.

В началото на трета глава е изследвано състоянието на икономическата кохезия на национално ниво (ЕС-28) по набор от индикатори: Реален БВП на човек от населението и респективно БВП на човек от населението в СПС⁵⁵, а също така и Дял на селското, горското и рибно стопанство/дял на индустрията/дял на услугите в брутната добавена стойност на човек от населението през периода 2014-2019 г. Сред индикаторите за социална кохезия в изследването пък са включени Коефициента на безработица и Населението в риск от бедност или социално изключване. Като индикатор за териториална кохезия е използвана Дължината на автомагистралите на 10 000 кв. км. територия. Данните от изследването са взети от Евростат. Всеки от индикаторите започва с графично представяне на средната за ЕС-28 стойност на индикатора (с изключение на индикатора за териториална кохезия, тъй като за него няма данни за всички участващи в изследването страни) и продължава с всички държави-членки от ЕС-28. Данните са изчислени в проценти като целта е да се види нагледно, какъв е процентът на дадения индикатор във всяка една държава-членка ако приемем, че средния за ЕС-28, за разглежданите години, е 100%. След всяка фигура на даден индикатор има и таблица, която се намира в приложение 3 на дисертационния труд, в която в първата колона са представени данните в съответната мерна единица, а във втората колона са поместени, след направените изчисления, абсолютните отклонения (АО) на индикатора във всяка една страна, за съответната година. Абсолютните отклонения за всяка държава-членка на Съюза представляват разликата от стойността на индикатора (във всяка страна) и средната стойност на индикатора, преобразувана в абсолютна стойност. След намирането на АО във всяка държава-членка, са намерени и средното абсолютно отклонение (MAD) и коефициента на вариация (CV) за всеки индикатор. След което отново в трета глава са поместени фигури, представящи MAD и CV на съответните индикатори.

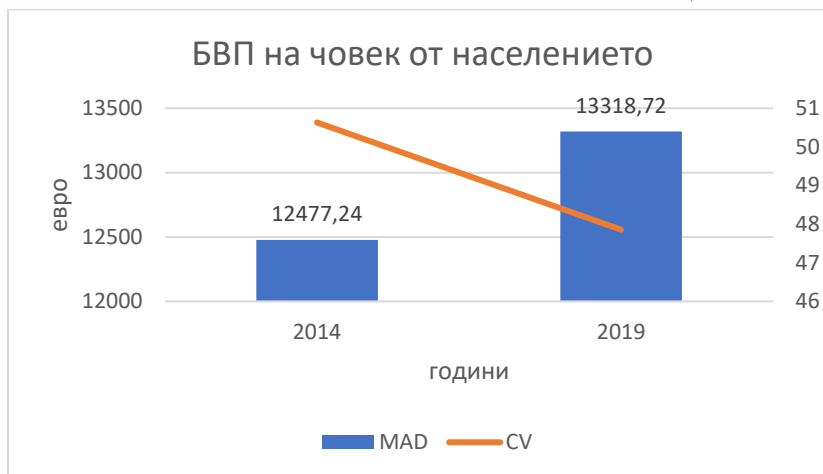
На фигурата по-долу са представени стойностите на средното абсолютно отклонение – MAD (със сините колони) и коефициента на вариация – CV (с оранжевата линия) в БВП на човек от населението на национално ниво.

---

⁵⁵ Стандарт на покупателна способност

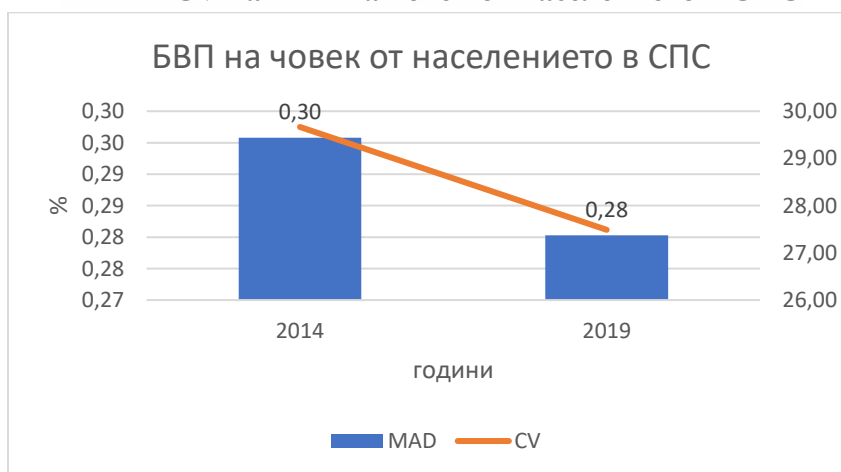
MAD и CV на БВП на човек от населението на национално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

На фигурата по-долу са представени стойностите на средното абсолютно отклонение – MAD (със сините колони) и коефициента на вариация – CV (с оранжевата линия) в БВП на човек от населението в СПС.

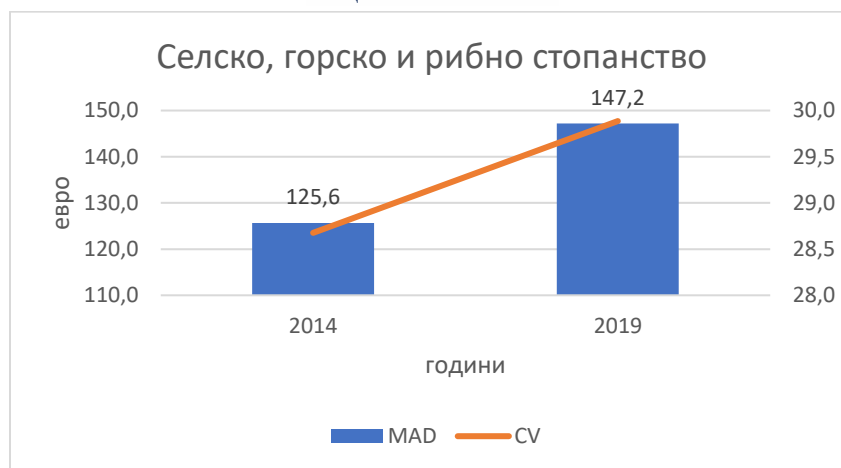
MAD и CV на БВП на човек от населението в СПС

Източник: направено по изчисления на автора

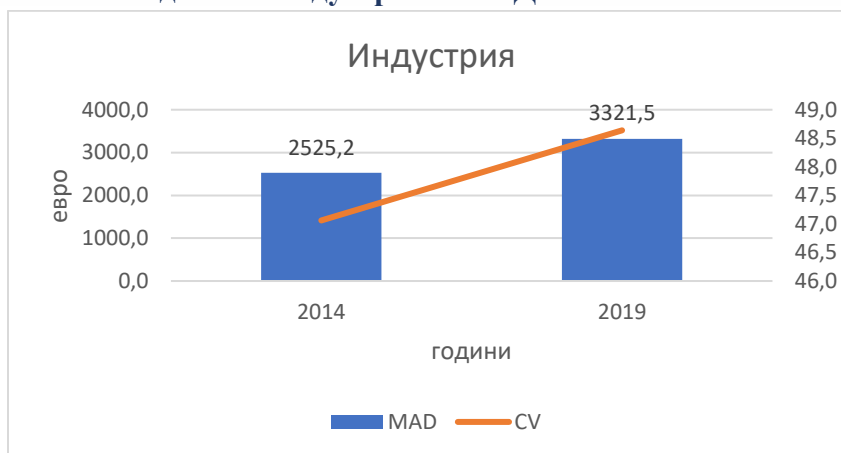
Следват стойностите на средното абсолютно отклонение – MAD (със сините колони) и коефициента на вариация – CV (с оранжевата линия) в дела на селското стопанство в БДС на човек от населението на национално ниво.

MAD и CV на дела на селското стопанство в БДС на човек от населението на национално ниво

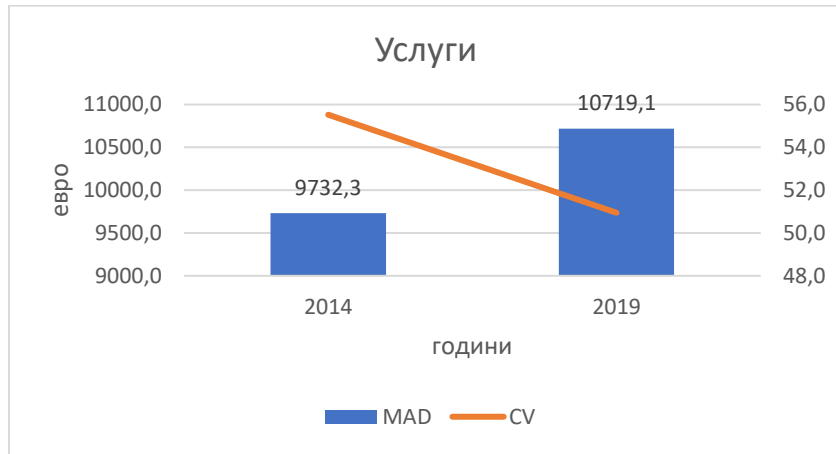
На следващата фигура пък са посочени стойностите на средното абсолютно отклонение – MAD (със сините колони) и коефициента на вариация – CV (с оранжевата линия) в дела на индустрията в БДС на човек от населението на национално ниво.

MAD и CV на дела на индустрията в БДС на човек от населението

Следва фигурите със стойностите на средното абсолютно отклонение – MAD (със сините колони) и коефициента на вариация – CV (с оранжевата линия) в дела на услугите в БДС на човек от населението.

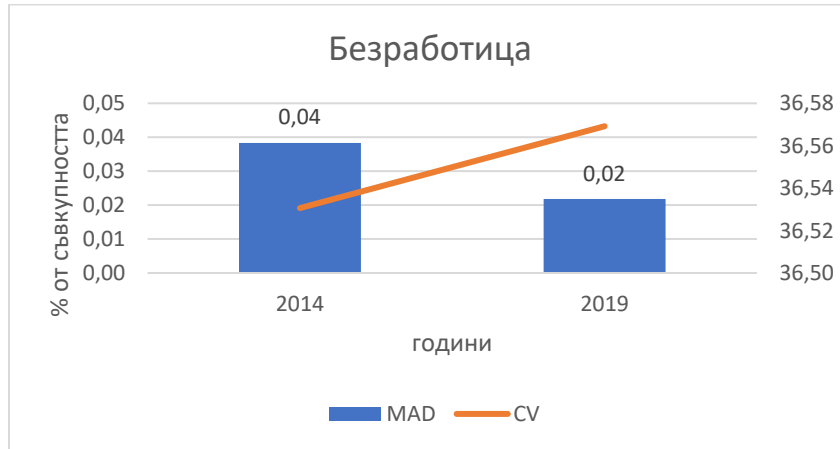
MAD и CV в дела на услугите в БДС на човек от населението

Източник: направено по изчисления на автора

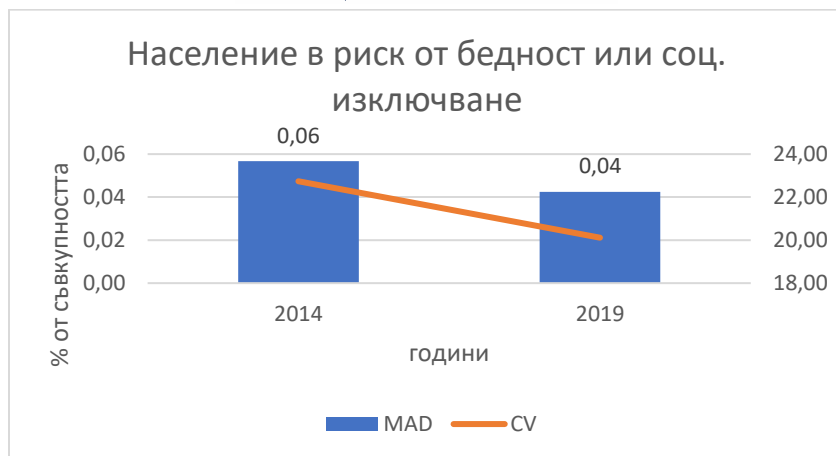
При социалните индикатори същият модел е приложен за Безработицата на национално ниво и Население в риск за бедност или социално изключване.

MAD и CV на индикатора безработица на национално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

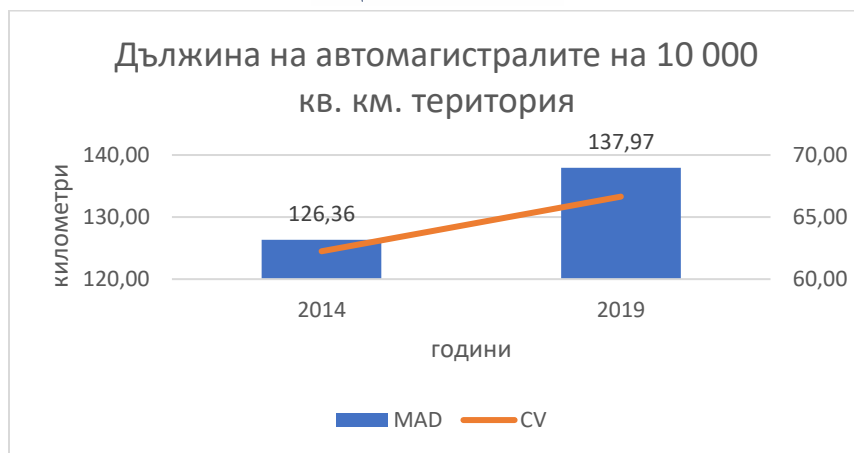
MAD и CV на индикатора население в риск от бедност или социално изключване

Източник: направено по изчисления на автора

Накрая са представени резултатите при териториалната кохезия на национално ниво, представена от индикатора Дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия

MAD и CV на индикатора дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия на национално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

В трети параграф на тази глава се разглеждат същите индикаторите за икономическа, социална и териториална кохезия, но на регионално вместо на национално ниво. Резултатите са представени първо графично, след това под формата на таблица.

MAD и CV на индикатора БВП на човек от населението на регионално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV в дела на селското стопанство в БДС на човек от населението на регионално ниво

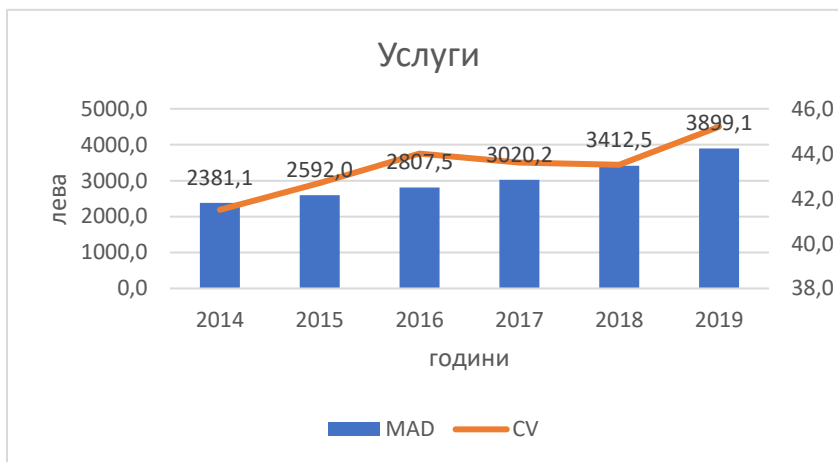
Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV в дела на индустрията в БДС на човек от населението на регионално ниво

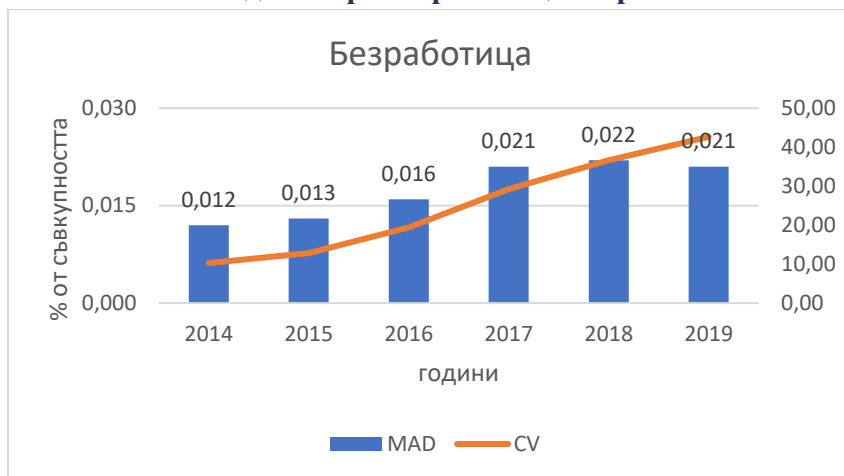
Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV в дела на услугите в БДС на човек от населението

Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV на индикатора безработица на регионално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV на индикатора население в риск от бедност или социално изключване на регионално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

MAD и CV на индикатора дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия на регионално ниво

Източник: направено по изчисления на автора

Основни изводи от трета глава:

На база проведеното емпирично изследване авторът прави изводи относно нивото на кохезията както на национално, така и на регионално ниво. На национално ниво, по отношение на икономическия индикатор БВП на човек от населението, данните сочат, че докато в абсолютно отношение различията са се увеличили, то като относителна величина, премерени през размера на средния БВП, те са намелили. Ето защо като цяло може да се направи изводът, че на национално ниво кохезионните мерки на ЕС са дали положителен резултат – налице е сближаване на икономиките на държавите-членки по степен на продуктивност, т.е. на национално ниво икономическата кохезия се е увеличила. Това до голяма степен се потвърждава и от БВП на човек от населението с отчитане на покупателната сила (СПС), при който резултатите също са в полза на нарастващата кохезия между държавите-членки на ЕС. За разлика от реалния БВП на човек от населението, при БВП на човек от населението в СПС, се наблюдава намаляване както по отношение на абсолютните, така и на относителните различия.

По отношение на основните икономическите сектори включени в обхвата на изследването може да се каже, че има сходство при структурата на БДС при всички държави-членки, а именно най-висок дял има сектора на услугите, следван на второ място от сектора на индустрията, най-малък е секторът на селското стопанство. Другото, което

прави впечатление е, че в сектора на селското, горско и рибно стопанство отклоненията са по-малки в сравнение с останалите икономически сектори. Въпреки това данните сочат, че не само абсолютните, но и относителните различия, премерени през размера на средния дял на селското стопанство в БДС, са се увеличили. Тоест може да се направи извода, че на национално ниво икономическата кохезия поне по този икономически сектор не е намаляла.

При сектора на индустрията, според данните се наблюдава същото явление, както и в сектора на селското стопанство. Разликата тук обаче е, че се наблюдава по-значим ръст в средното абсолютно отклонение, в парично отношение, в сравнение със сектора на селското стопанство, което само по себе си е сигнал, че в този сектор на БДС се наблюдава ясно изразено задълбочаване на различията. Коефициентът на вариация потвърждава това задълбочаване на различията. Изводът, който може да бъде направен тук е, че на национално ниво икономическата кохезия по отношение на сектора индустрия в БДС е намаляла. Секторът на услугите, най-големият от трите сектора формиращи БДС, е именно и секторът, в който се наблюдава най-висок ръст в средното абсолютно отклонение (MAD) на индикатора. Това, което се наблюдава по отношение на коефициента на вариация (CV) обаче дава ясен сигнал, че е започнал процес към намаляване на относителните различия, премерени през размера на средния дял на Услугите в БДС. По тази причина може да се направи изводът, че на национално ниво кохезионните мерки на ЕС са дали положителен резултат – сближаване на икономиките на държавите-членки по отношение на дела на сектора на услугите в БДС на човек от населението, т.е. на национално ниво икономическата кохезия се е увеличила.

По отношение на индикаторите за социална кохезия и в частност при индикатора Безработица (безработни лица 15-64 години) данните за MAD и CV сочат, че за разглеждания период абсолютните отклонения са намалели. В същото време наблюдаваме малко нарастване на относителните различия за същия този период, което дава сигнал, че има слаба тенденция към нарастване на различията в нивата на Безработица в страните от ЕС и съответно намаляване на социалната кохезия между държавите-членки на Съюза. При индикатора Население в риск от бедност или социално изключване се наблюдава намаляване както на абсолютните, така и на относителните различия, което дава ясен сигнал за намаляване на различията и увеличаване на сближаването по отношение на индикатора Население в риск от бедност или социално изключване сред държавите-членки на ЕС. По

отношение на индикатора за териториална кохезия Дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия се наблюдава увеличение в стойностите на средното абсолютно отклонение (MAD). В същото време наблюдаваме и ръст в коефициента на вариация (CV), което означава, че както абсолютните, така и относителните различия са нараснали, тоест на този етап не може да кажем, че е започнал процес на сближаване по отношение на териториалната кохезия, в частност сближаване в дължината на магистралите на 10 000 кв. км. територия сред страните от ЕС, участващи в изследването.

При регионалното ниво могат да се направят също редица важни изводи. По отношение на първия индикатор за икономическа кохезия - БВП на човек от населението данните сочат, че се наблюдава ясно изразена тенденция към увеличаване на средното абсолютно отклонение (MAD) на индикатора в шестте планови района у нас. Това, което се наблюдава по отношение на коефициента на вариация (CV) е доста противоречиво, тъй като за целия разглеждан период се наблюдава както нарастване, така и намаляване на относителните различия в размера на средния БВП на човек от населението. Предвид данните за MAD и колебанията в CV, би било трудно да се направи някакво конкретно заключение, но към 2019 г. данните сочат, че се наблюдава по-скоро процес на намаляване на икономическата кохезия в доходите на населението в шестте планови района у нас.

По отношение на основните икономическите сектори включени в обхвата на БДС може да се заключи следното. В сектора Селското, горско и рибно стопанство, въпреки колебанията в стойностите на MAD и CV през разглеждания период, наблюдаваме ръст в средното абсолютно отклонение и в коефициента на вариация като цяло, което е ясен знак за това, че макар и с бавни темпове, има задълбочаване на различията поне в сектора на селското стопанство, съответно не бихме могли да кажем, че се наблюдава постигане на по-голяма икономическа кохезия. Сходна тенденция се наблюдава и по отношение на сектора на индустрията. Имаме нарастващи абсолютни различия и колебания при относителните величини. Все пак може да се направи извода, че въпреки нарастването на абсолютните отклонения, в края на периода има известно сближаване на районите у нас. В сектора на услугите ситуацията изглежда по-различно. Докато при другите сектори се наблюдават известни колебания през годините, то в сектора на услугите се вижда ясно изразена тенденция към нарастване на средното абсолютно отклонение. По отношение на коефициентът на вариация ситуацията е сходна с тази, която се наблюдава и в двата

разгледани вече сектора на БДС. Нарастването както на абсолютните, така и на относителните различия, премерени през размера на средния БДС в сектора на услугите е индикация, че не наблюдаваме процес на сближаване в този сектор в БДС.

По отношение на индикаторите за социална кохезия на регионално ниво, при първия от тях - Безработица (безработни лица 15-64 години), може да се направи изводът, че се наблюдава значително нарастване както в абсолютните, така и в относителните различия, премерени през размера на средната безработица. Това е ясен сигнал за намаляване на социалната кохезия. При вторият социален индикатор – Население в риск от бедност или социално изключване, предвид намаляването на абсолютните и на относителните различия в края на периода спрямо стойностите на MAD и CV през 2014 г., може да направим извода, че е започнал процес на сближаване между шестте района.

При териториалната кохезия на регионално ниво имаме един индикатор - Дължина на магистралите на 10 000 кв. км. територия. Това, което бе установено е, че има нарастващи абсолютни различия през целия разглеждан период и до 2018 г. също нарастващи относителни различия. Може обаче да се каже, че в края на разглеждания период започва известен процес на сближаване. Предвид високите стойности в коефициента на вариация, които свидетелстват за дълбоки териториални различия, то все още не може да се говори обаче за каквато и да е значима териториална кохезия.

В последния параграф на трета глава са представени някои препоръки за по-ефикасно използване на кохезионните средства с цел намаляване на междурегионалните различия. Една от препоръките е за прилагане на асиметричен подход при разпределение на средствата в полза на по-изостаналите райони с цел изграждане на инфраструктура. Тази препоръка се отправя на база проведения анализ относно разпределението на кохезионните средства по райони по ОП „Транспорт“ и ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“ през първата и втората многогодишна финансова рамка. От отчетите става ясно, че преобладаващата част от кохезионните средства е отишла в ЮЗПР, данните свидетелстват и за вътрешнорегионална концентрация на средствата в област София-град. Разликата между района, усвоил най-много средства по ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“ - ЮЗПР и района, усвоил най-малко средствата по програмата в периода 2014-2020 г. - СЗПР е приблизително 1408 пъти. В защита на отправената препоръка авторът е посочил два примера за асиметричен подход при разпределение на средствата в

други държави-членки на ЕС. В Словения 60 % от средствата, отпускани от европейските фондове за кохезионни мерки, са били приоритетно насочени в икономически по-изостаналите региони на страната⁵⁶, а в Полша, на база на опита през програмен период 2007-2013 г., се е стигнало до извода, че мрежата от магистрали трябва да се допълни с връзки на по-отдалечените и по-изостаналите райони на страната със столицата и с други по-важни центрове на икономиката. Изводът на базата на този опит е бил заложен като приоритет в Полша през финансовата рамка 2014-2020 г.⁵⁷.

Втората препоръка е свързана със създаването и финансирането чрез кохезионните мерки на ЕС на така наречените Регионални оперативни програми. Тяхното използване е масова практика в по-старите държави-членки на ЕС. Сред новите държави-членки този опит се използва основно в Полша. Там през периода 2014-2020 г., са действали пет секторни оперативни програми и 16 регионални оперативни програми. Регионалните оперативни програми съдържат в обхвата си, освен специфични цели на съответните национални оперативни програми, така и цели свързани с повишаването на конкурентоспособността на съответния регион и подобряването на условията на живот в него. Посредством примера на Полша, изложен в дисертационния труд става ясно, че регионалните оперативни програми представляват една доста добра възможност и за регионите у нас.

Третата препоръка е свързана с увеличаването на административния капацитет на общините в по-изостаналите планови райони, включително чрез насърчаване на работата на Регионалните агенции за развитие. Тази препоръка се отправя на база проблемите и трудностите, пред които са изправени районите у нас, разгледани във втората глава на изследването. Там се стига до извода, че една от най-съществените пречки пред усвояването на кохезионните средства е свързана с миграцията на образованата част от населението от периферията към икономически развития център на съответния район или от по-изостаналите северни райони към по-развитите южни райони. Миграцията на населението поставя периферията пред съществен проблем относно наличието на административен

---

⁵⁶ Davies, S., Gross, T. (2005). The challenges of designing Cohesion Policy strategies, Conference Discussion Paper No. 2, Second International Conference, EPRC, Riga, p. 15.

⁵⁷ Komornicki, T., Rosik, P., Stepniak, M. (2017). An evaluation of the impact of the construction of motorways and expressways in Poland during the period 2004-13 on accessibility and cohesion, EU Cohesion Policy. Reassessing performance and direction, Routledge, p.96.

капацитет, включително и за реализация на кохезионни проекти. За това говорят и някои теоретични разработки, свързани с представянето на държавите-членки от ЦИЕ в процеса на усвояване на средства от фондовете на ЕС⁵⁸. За решаване на този проблем може например да се използва опитът на Румъния, където правителството е предприело мерки за укрепване на Регионалните агенции за развитие.⁵⁹

В дисертационния труд се съдържа и препоръка за насърчаване на сдружаването на общините в рамките на отделните планови райони с цел планиране и реализиране на проекти отдолу-нагоре (принцип на субсидиарността). При внимателен преглед сред страните от ЕС може да се установи една доста висока степен на субсидиарност при планирането и реализирането на кохезионните проекти. Особено при старите държави-членки е общоприето партньорството между общините и между общините и централната власт, в процеса на програмиране и на усвояването на средствата. У нас, а и в повечето нови държави-членки обаче програмирането и усвояването на средствата обикновено става отгоре-надолу, т.е. от националното към регионалното ниво.⁶⁰ Именно за преодоляване на тази слабост е необходимо по-активното използване на регионалните асоциации на общините у нас повечето, от които бяха създадени през 90-те години на миналия век.

В дисертацията докторатът посочва няколко успешни примера на такива образувания, сред които са Асоциацията на Родопските общини, Асоциацията на българските черноморски общини, Асоциацията на Дунавските общини „Дунав“, Регионалната асоциация на общини „Тракия“, Регионално сдружение на общините „Марица“, Регионално сдружение „Централна Стара планина“ и др.. Проблемът при тези сдружения е, че териториално те не съответстват на плановите райони и поради тази причина трудно могат да се използват за регионални проекти в рамките на съществуващите у нас планови райони. Единственото изключение е Сдружение на общините от Югоизточен район. То е учредено от общините Бургас, Стара Загора, Ямбол и Сливен. Проблемът, който възниква при това сдружение е, че то включва само четирите най-големи общини от ЮИПР, което го прави също негодно за пълноценно представителство на плановия район и

---

⁵⁸ Szabo, S-R. (2017). The administrative capacity of the sub-national level in implementing Cohesion Policy in Romania, EU Cohesion Policy. Reassessing performance and direction, Routledge, p. 248-249.

⁵⁹ Szabo, S-R. (2017). The administrative capacity of the sub-national level in implementing Cohesion Policy in Romania, EU Cohesion Policy. Reassessing performance and direction, Routledge, p. 248-249.

⁶⁰ Пак там. с.37

съответно за реализиране на регионални проекти съгласно критериите на Кохезионната политика на ЕС.

Най-доброто решение би било създаването на асоциации на областите от съответните планови райони, а не на общините, но това не може да се реализира засега защото влиза в противоречие с действащия у нас модел на регионална политика, който е базиран на един център – Министерството на регионалното развитие и на 265-те общини, обединени в Националното сдружение на общините в България. Този модел е много устойчив и спъва извършването на реформа с цел създаването на пълноценни региони с административна и финансова самостоятелност. Единственият действащ инструмент за участие на областите при разработването и провеждането на регионалната политика в отделните планови райони е чрез Регионалните съвети за развитие, но това също не може да се нарече решение на проблема, тъй като съобразно Правилника за работата на Регионалните съвети за развитие⁶¹, тяхната функция е по-скоро съвещателна.

В Заключението се съдържат обобщаващи изводи и е направена преценка относно реализацията на работните хипотези. Изводите от изследването са:

- ✓ По отношение на икономическия индикатор БВП на човек от населението на регионално ниво разсейването на признака в края на периода е голямо, кривата на CV нараства, което дава сигнал, че икономическа кохезия по отношение на БВП на човек от населението сред районите у нас не е постигната на този етап, дори се наблюдава задълбочаване на междурегионалните различия.
- ✓ В структурата на БДС в сектора на селското стопанство извадката е приблизително еднородна и разсейването съответно не е толкова значимо. Това обаче може да се промени сравнително скоро, тъй като относителните различия през разглеждания период нарастват тенденциозно.
- ✓ В сектора на индустрията също наблюдаваме сравнително еднородна извадка като положителния момент тук е, че относителните различия като цяло

---

⁶¹ Министерство на регионалното развитие и благоустройство. (2004). Правилник за организацията и дейността на регионалните съвети за развитие. [онлайн ресурс]. Достъпно на: <https://www.lex.bg/index.php/mobile/ldoc/2135491101/> Последно посетена на: 20.01.2022 г.).

намаляват, което е сигнал за сближаване на районите у нас в сектора на индустрията.

- ✓ По отношение на сектора на услугите може да се каже, че разсейването е голямо, кривата на CV нараства тенденциозно, тоест за сближаване в сектора на услугите в БДС по райони поне на този етап не може да говорим.
- ✓ При социалния индикатор Безработица на регионално ниво наблюдаваме нарастване на разсейването до такава степен, че в края на периода то може да бъде определено като голямо. Тенденция към задълбочаване на различията между плановете райони у нас наблюдаваме и от нарастващата крива на CV.
- ✓ При вторият социален индикатор Население в риск от бедност или социално изключване наблюдаваме намаляване на разсейването като цяло и то може да бъде определено като малко. Кривата на CV потвърждава тенденция към намаляване на междурегионалните различия.
- ✓ При индикатора за териториалната кохезия също разсейването е голямо, тенденцията е към увеличаване на относителните различия, което се потвърждава и от кривата на CV. Положителният момент тук е, че през 2019 г. разликата започва да намалява в процентно отношение, което дава сигнал, че може би започва да се оформя процес на сближаване.

Предвид резултатите от качествения и количествения анализ на наличната информация докторантът счита, че на сегашния етап кохезионните мерки провеждани у нас не са довели в достатъчна степен до намаляване на регионалните различия, което потвърждава валидността на втората хипотеза, а именно, че „Кохезионната политика на ЕС засега не влияе в достатъчна степен върху регионалните икономически различия в България“ и отхвърля първата хипотеза, че „Кохезионната политика на ЕС намалява регионалните икономически различия в България“.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Направен е задълбочен анализ на причините за възникването и на етапите в развитието на Кохезионната политика на ЕС, както и на значението ѝ за интеграционния процес.
2. Анализирани са нивата на провеждане на Кохезионната политика на ЕС и е обоснован изводът за приоритетното прилагане на регионалния подход при реализирането на кохезионните мерки.
3. Извършен е сравнителен анализ по планови райони на разпределението на кохезионните средства през периода 2007-2020 г. и чрез набор от индикатори са очертани постиженията и проблемите в контекста на обекта на изследването - преодоляването на междурегионалните различия у нас.
4. Проведено е оригинално емпирично изследване за прецизно идентифициране на степента на въздействие на кохезионните мерки върху междурегионалните различия по трите направления на кохезията – икономическа, социална и териториална.
5. На база на емпиричното изследване са формулирани препоръки за повишаване на въздействието на кохезионните мерки на ЕС при преодоляването на междурегионалните социално-икономически различия. Препоръките са насочени към различни равнища на управление: местно, регионално, национално и европейско.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Тодорова, С. (2016). Социално-икономически ефекти за Северозападния регион от членството на България в ЕС за периода 2007-2013 г. Научен доклад, представен на конференция „Членството на България в ЕС: осем години по-късно - Дванадесета международна научна конференция, 2 октомври 2015 г.“. София: Издателски комплекс – УНСС, стр. 340-348.
2. Тодорова, С. (2017). Българското участие в стратегията на ЕС за Дунавския регион – приноси и ползи. Научен доклад, представен на конференция „Членството на България в ЕС: девет години по-късно - Тринадесета международна научна конференция, 7 октомври 2016 г.“. София: Издателски комплекс – УНСС, стр. 367-376.
3. Todorova-Petkova, S. (2019). Socio-Economic Changes Occurring in the Northwestern Planning Region and the Southwestern Planning Region as a Result of Bulgaria’s EU Membership 2007-2016. Scientific report presented at a conference „Sustainable Development GOALS 2030: Challenges for South and Eastern European Countries and Black Sea Region - 15th International Conference of ASECU, Sept., 26-27 2019 “. Sofia: UNWE Publishing Complex. pp 332-345.
4. Тодорова-Петкова, С. (2021). Проблеми пред сближаването на плановете райони в България. Научна статия, публикувана в сп. Народно стопански архив, (4), стр. 57-72.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че представената във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в Университет за национално и световно стопанство дисертация на тема: „Въздействие на Кохезионната политика на Европейския съюз върху регионалните икономически различия в България“ е мой труд.

При неговото разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки. Ползваните в труда чужди разработки и публикации са цитирани като източници.